

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

КАВУН ДМИТРО ЮРІЙОВИЧ

УДК [343.121.4: 343.122]:343.1

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО (ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ) У
ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Даньшин Максим Валерійович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент НАПрН України,
Капліна Оксана Володимирівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувач
кафедри кримінального процесу;

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
Півненко Валентин Павлович.

Захист відбудеться «1» березня 2017 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.30 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано «31» січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. С. Слінько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Найгострішою сферою соціальної практики в Україні є державна кримінальна процесуальна діяльність, де проголошені Конституцією України основні права, свободи і законні інтереси людини і громадянина можуть зазнавати суттєвих обмежень через застосування широкого спектра примусових заходів процесуально-правового характеру. З урахуванням цього стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року визначає одним із загальнопроцесуальних завдань кримінального провадження охорону прав, свобод та законних інтересів усіх його учасників, що повністю відповідає положенням статті 3 Основного Закону держави. Виконання означеного завдання вимагає запровадження у кожен етап кримінального провадження спеціальних правозабезпечувальних (правозахисних) механізмів, функціонування яких зорієнтоване на унеможливлення незаконного обмеження прав і законних інтересів усіх осіб, залучених чи допущених до цього виду державно-правової діяльності.

Важливу роль такий механізм відіграє у стадії досудового розслідування стосовно забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи), безпосередньо порушених вчиненням щодо нього кримінальним правопорушенням. Разом з тим при прийнятті нового Кримінального процесуального кодексу (2012 рік) законодавець України багато питань з цієї проблематики залишив невирішеними, а їх наукове осмислення також перебуває лише на початку дослідницького руху, що не сприяє підвищенню рівня правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності у досудовому розслідуванні. Викладене підтверджує особливу актуальність визначення правових і функціональних аспектів кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення під час проведення досудового розслідування, а також вказує на необхідність проведення комплексного теоретичного дослідження з цього питання.

Окремі аспекти щодо забезпечення прав і законних інтересів законослухняної, опорної для держави частини суспільства – потерпілих у досудовій стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні висвітлювались у наукових працях вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема Ю. П. Аленіна, В. Б. Андрусяка, В. П. Бож'єва, Ю. М. Грошевого, А. П. Головіна, Ю. О. Гурджі, С. В. Давиденко, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, Н. А. Колоколова, М. В. Косюти, А. В. Лапкіна, О. М. Ларіна, Л. М. Лобойка, П. А. Лупинської, В. Т. Маляренка, І. Є. Марочкина, В. П. Півненка, Т. І. Присяжнюк, М. І. Сірого, В. Т. Тертишника, О. В. Хімічевої, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, В. П. Шумського та ін. Однак усі ці праці (переважно окремі наукові статті) стосувалися лише особливостей правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності з боку окремих владних суб'єктів досудового розслідування без урахування основних характеристик всього механізму забезпечення прав і законних

інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовій стадії кримінального провадження.

Актуальність означеної проблематики і необхідність її поглибленого вивчення обумовили вибір теми даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації визначено відповідно до комплексної наукової програми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, наказу МВС України від 16 березня 2015 р. № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років». Дисертаційна робота виконана у рамках науково-дослідної теми кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Комплексні дослідження проблем злочинності та окремих видів злочинів на основі верховенства права» (номер державної реєстрації 0116U000916).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства, практики його застосування, вивчення наукових праць визначити сутність і призначення кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні та розкрити всі його правові, структурні та функціональні аспекти.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- вивчити й узагальнити наукові розробки вітчизняних та зарубіжних авторів з даної проблематики;
- сформулювати поняття «потерпілий (фізична особа)» у кримінальному провадженні;
- визначити сутність і призначення досудового розслідування у кримінальному провадженні;
- розкрити зміст права потерпілого (фізичної особи) на правозабезпечення (правозахист) під час проведення розслідування кримінального правопорушення;
- з'ясувати сутність кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні та його структуру;
- охарактеризувати основні кримінальні процесуальні способи забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи), що реалізуються через означений механізм;
- висвітлити особливості забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) кожною із ланок правозабезпечувального (правозахисного) механізму досудового розслідування;
- обґрунтувати необхідність радикального перегляду генеральних установок кримінальної процесуальної діяльності шляхом зміни її напрямку з надмірного зміцнення захисту писаних прав підозрюваного, обвинуваченого,

підсудного, засудженого на першочергове, повне і своєчасне забезпечення природних прав потерпілого (фізичної особи), порушених вчиненим щодо нього кримінальним правопорушенням;

- довести необхідність законодавчого закріплення окремого переліку прав і обов'язків потерпілого (фізичної особи) у судово-контрольному провадженні, яке проводиться за поданою ним скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора;

- виявити проблемні питання і внести конкретні науково обгрунтовані пропозиції щодо правового вдосконалення кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні.

Об'єктом дослідження послужили суспільні відносини, що виникають у досудовій стадії кримінального провадження у зв'язку із забезпеченням прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи).

Предметом дослідження є кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні, його правові, структурні та функціональні аспекти.

Методи дослідження. Методичну основу дисертаційного дослідження склала сукупність сучасних методів і прийомів пізнання об'єктивної дійсності, що поєднує як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. Вихідним підґрунтям дослідження є діалектичний метод пізнання, відповідно до якого проблеми, що розглядаються в дисертації, представлені у вигляді єдності їх змісту та юридичної форми. Для визначення та поглиблення понятійного апарату застосовано логіко-семантичний метод (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Використання спеціально-юридичних методів – системного аналізу та логіко-правового – дало можливість дослідити зміст конкретних процесуальних норм, що стосуються теми дисертаційного дослідження, та виявити прогалини в них і сформулювати пропозиції щодо подальшого їх законодавчого удосконалення (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). При з'ясуванні сутності та функціонального призначення кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні перевага надавалась системно-структурному та функціональному загальнонауковим методам (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2, 3.3). Порівняльно-правовий метод використано для співставлення законодавства України з міжнародними правовими актами та законодавчими актами деяких зарубіжних країн. За допомогою соціологічного методу вивчалася позиція слідчих органів Національної поліції з приводу різних аспектів механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні. Усі вищезазначені та інші методи застосовувалися у взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, переконливість в істинності отриманих наукових висновків.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з різних галузей юридичної науки,

присвячені інституту потерпілого у кримінальному провадженні та процесуальному порядку забезпечення його прав і законних інтересів, порушених вчиненням щодо нього кримінальним правопорушенням. Підґрунтям для написання дисертації також стали наукові праці фахівців у галузі філософії, логіки, соціології, економічної теорії, загальної теорії держави і права, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, кримінології, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, а також інших спеціальних, галузевих та загальнотеоретичних юридичних наук.

Нормативно-правову базу дослідження становлять: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, міжнародні правові акти та закони України, що стосуються забезпечення прав і законних інтересів жертв кримінальних правопорушень.

Емпіричну базу дослідження складають результати анкетування 150 слідчих Національної поліції Харківської та Одеської областей, узагальнення та аналітичні матеріали з питань правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності прокурора у досудовому розслідуванні прокуратури Харківської області, довідкові видання, власний досвід здобувача, набутий під час роботи на різних посадах в органах прокуратури України завдяки безпосередній участі у досудових стадіях розслідування кримінальних правопорушень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні спробою комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, та з урахуванням нового кримінального процесуального законодавства сформулювати загальну концепцію кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Уперше:

- сформульовано авторське визначення поняття кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні, а також розкрито його структуру, призначення і порядок функціонування;
- з'ясовано особливості забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) кожною ланкою правозабезпечувального (правозахисного) механізму;
- обґрунтовано ключову роль основних владних суб'єктів досудового розслідування (слідчого, прокурора, слідчого судді) у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи);
- доведено необхідність закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України переліку процесуальних прав потерпілого (фізичної особи) під час його особистої участі у судово-контрольному провадженні.

Удосконалено:

- наукові положення про необхідність переосмислення місця і ролі жертви кримінального правопорушення у кримінальному провадженні та запровадження до діючого Кримінального процесуального кодексу України нової презумпції правоти та пріоритетності прав потерпілого (фізичної особи);

- науково-практичні пропозиції щодо введення кримінального процесуального інституту обов'язкової участі представника-адвоката потерпілого (фізичної особи) у кримінальне провадження;

- наукові підходи стосовно законодавчого розширення процесуального статусу потерпілого (фізичної особи) з віднесенням його до сторони обвинувачення.

Набули подальшого розвитку:

- науково-практичні пропозиції про розширення переліку процесуальних рішень, які можуть прийматися слідчим і прокурором з обов'язковим урахуванням позиції потерпілого (фізичної особи);

- наукові позиції вчених про співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні;

- існуючі концепції про необхідність надання потерпілому (фізичній особі) безоплатної правової допомоги з боку його представника-адвоката та запровадження інституту відшкодування завданої жертві кримінального правопорушення шкоди за рахунок держави.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані за результатами проведеного дослідження висновки і сформульовані пропозиції можуть бути використані:

- у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень (акт впровадження у практичну діяльність ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса від 8 грудня 2016 року);

- у навчальному процесі у вищих юридичних навчальних закладах при викладанні дисциплін «Кримінальний процес України», «Досудове слідство України», «Прокуратура України», «Організація судових та правоохоронних органів України»; у підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів із цих дисциплін, а також як матеріал для підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих, працівників оперативних підрозділів, суддів (акт впровадження у навчальний процес юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 15 листопада 2016 року).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані положення та висновки обґрунтовано на підставі власних досліджень. Для одержання певного наукового результату автор проаналізував і критично осмислив низку нормативних джерел, наукових досліджень, слідчу практику, обґрунтував теоретичні положення і запропонував практичні рекомендації, спрямовані на визначення і функціонування механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовій стадії кримінального провадження. Власні теоретичні розробки здобувача у

наукових працях, опублікованих у співавторстві, становлять не менше 50 %. Дисертація є самостійним науковим дослідженням автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи розглядалися й обговорювалися на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також були оприлюднені на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: XI Міжнародній конференції молодих вчених та студентів «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 24 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (м. Братислава, Словачка Республіка, 27-28 листопада 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.), VII науковому круглому столі молодих вчених, аспірантів та магістрів «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (м. Харків, 18 грудня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 15-16 січня 2016 р.), XII Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 22 квітня 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 8-9 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні висновки і практичні рекомендації, що містяться в дисертації, відображені у 14 наукових публікаціях за темою дослідження: у 7 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях (у тому числі одна в іноземному науковому виданні та одна у співавторстві), а також у 7 тезах доповідей і наукових повідомлень на наукових конференціях.

Структура роботи зумовлена метою, завданнями, предметом і логікою дослідження. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (315 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, з них 175 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета і задачі, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, наводяться відомості щодо апробації та публікації результатів дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні основи забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Поняття потерпілого (фізичної особи) у кримінальному провадженні України» визначено, що фізична особа, яка стала жертвою кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння неосудного, є одним із основних учасників кримінального провадження з кримінальним процесуальним статусом «потерпілого». Проте визначення терміну «потерпілий», що міститься в КПК України 2012 року є неповним і неточним. Воно суто процесуальне (процедурне), бо визначає лише орієнтири, за наявності яких фізична особа може бути допущена до кримінального провадження з набуттям процесуального статусу потерпілого. Фактично ж вказаний термін має матеріально-правову природу, у зв'язку з чим його сутність повинна визначатися кримінальним законом, позаяк цей закон (як і наука кримінального права) є базовим, фундаментальним для законів (і наук) кримінального циклу. Відсутність кримінально-правового визначення терміна «потерпілий» у КК України 2001 року не сприяє належному забезпеченню прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення у вітчизняному кримінальному провадженні.

Аналіз широкого спектра літературних джерел щодо тлумачення терміна «потерпілий» дає підстави дійти висновку, що потерпілими як у кримінально-правовому, так і у кримінальному процесуальному значенні повинні визнаватися лише фізичні особи – безпосередні жертви кримінальних правопорушень, бо в українській мові слова «жертва», «постраждалий», «потерпілий» використовуються як синоніми і стосуються лише фізичних осіб. Цій традиції відповідають також вітчизняний історично-правовий досвід та міжнародно-правові акти, тож віднесення ще й юридичних осіб до категорії «потерпілих», як це зробив український законодавець, є юридичною фікцією, оскільки ці особи ніяких особистих переживань, а тим більше фізичних і душевних страждань від кримінальних правопорушень відчувати не можуть.

У цьому підрозділі виведено авторське визначення поняття «потерпілий» у матеріально-правовому значенні в такій редакції: «потерпілий – це фізична особа, яка стала суб'єктом кримінальних правовідносин, у зв'язку з порушенням її прав і законних інтересів, що охороняються кримінальним законом, та спричиненням шкоди, відображеної в наслідках вчиненого щодо неї кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння неосудного». Кримінальне процесуальне визначення даного терміна не повинно суперечити кримінально-правовому, тож може бути сформульовано так: «потерпілий – це фізична особа, допущена слідчим прокурором або судом до кримінального провадження в якості його учасника при наявності відомостей про порушення її прав і законних інтересів, що охороняються кримінальним законом, та спричинення шкоди, відображеної в наслідках вчиненого щодо неї кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння неосудного».

У підрозділі 1.2 «Право потерпілого (фізичної особи) на правозабезпечення (правозахист) у досудовому розслідуванні і загальна характеристика механізму його реалізації» досліджуються

загальнотеоретичні поняття «право на захист права» та «захист права». Процес наукового дослідження означених понять стосовно кримінальної процесуальної діяльності ускладнюється тим, що КПК України 2012 року використовує термін «захист» у різних значеннях: для характеристики не співпадаючих і навіть протилежних за формою і змістом видів кримінальної процесуальної діяльності: публічної процесуальної діяльності владних суб'єктів кримінального провадження із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження; процесуальної діяльності приватних осіб кримінального провадження (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, його законного представника і захисника-адвоката) зі спростування або послаблення підозри, обвинувачення. Термін «захист» використовується у КПК України ще й для визначення однієї із сторін кримінального провадження та характеристики процедури виконання заходів забезпечення безпеки, наданих учаснику процесу в разі необхідності.

На основі аналізу положень Конституції України, новітніх наукових напрацювань та особливостей кримінальних процесуальних правовідносин, робиться висновок про те, що діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді з відстоювання прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) та інших учасників кримінального провадження є правозабезпечувальною (правозахисною), а діяльність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, його законного представника і захисника-адвоката – захисною. Виходячи з цього, в рамках підрозділу сформульовано визначення понять: «право потерпілого на правозабезпечення (правозахист) наданих йому прав» та «правозабезпечення (правозахист) прав потерпілого», а також надано визначення категорії «кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні» та розкрито зміст правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності на цій стадії кримінального провадження.

Екстраполяція загальнотеоретичних положень у сфері юридичної діяльності на досудове розслідування дозволяє стверджувати, що виконання правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності основними владними суб'єктами досудового розслідування, використання ними різнопланових правозабезпечувальних (правозахисних) правових засобів (повноважень, форм і методів їх реалізації), а також особиста процесуальна діяльність потерпілого і його представника-адвоката з відстоювання прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення обумовлюють визначення усіх цих складових означеної діяльності терміном «кримінальний процесуальний правозабезпечувальний (правозахисний) механізм досудового розслідування», або «механізм забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників досудової стадії кримінального провадження».

У підрозділі 1.3 «Процесуальне положення потерпілого (фізичної особи) у досудовій стадії кримінального провадження» розкриваються місце і роль стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні та

процесуальне становище жертви кримінального правопорушення в ньому. Доведено, що процесуальний статус потерпілого (фізичної особи) в означеній стадії кримінального провадження ще не є досконалим. Навіть набуття цим учасником кримінального провадження статусу потерпілого пов'язується з обов'язковою подачею ним слідчому, прокурору заяви про вчинення кримінального правопорушення чи заяви про залучення його до кримінального провадження як потерпілого, хоч в силу публічності кримінальної процесуальної діяльності об'єктивізація процесуального положення потерпілого, як одна із гарантій забезпечення його прав і законних інтересів, повинна визначатися владними суб'єктами досудового розслідування незалежно від того, надійшла до них відповідна заява від жертви кримінального правопорушення чи ні, шляхом винесення відповідної постанови про визначення особи потерпілою. Висновок про запровадження зазначеного порядку ґрунтується на результатах опитування, проведеного в рамках дисертації – 90 % слідчих, які брали в ньому участь, висловились щодо такого запровадження позитивно.

Особливо наголошується, що завдяки логіці двохсторонності кримінального правопорушення (правопорушник – жертва) та протилежності їхніх інтересів місце у спорі між ними протягом століть визначалося так: потерпілий – сторона обвинувачення; правопорушник – сторона захисту. Порушивши це традиційне і природне становище потерпілого (фізичної особи) у кримінальному провадженні, законодавець України безпідставно виключив жертву кримінального правопорушення зі сторони обвинувачення, чим завдав кримінальній процесуальній діяльності суттєвої шкоди, порушивши конституційний принцип змагальності сторін, бо одна із сторін кримінального конфлікту – потерпілий (жертва) позбавлена права змагатися з іншою (правопорушником). На це звертають увагу й 93 % опитаних автором слідчих.

За КПК України 2012 року правове забезпечення процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого явно домінує над правовим забезпеченням статусу потерпілого, хоч жертва – об'єкт кримінально-правової охорони, а особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, – об'єкт кримінально-правового впливу. Всі ці законодавчі недосконалості необхідно виправити, а також закріпити нову засаду кримінального провадження – презумпцію правоти і пріоритетності прав потерпілого.

Розділ 2 «Основні структурні елементи кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Роль особистої участі потерпілого (фізичної особи) у правозабезпечувальному (правозахисному) механізмі досудового розслідування» з огляду на особливості кримінального провадження, притаманні йому під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, доведено, що основні владні суб'єкти цієї стадії кримінального процесу (слідчий, прокурор, слідчий суддя) не можуть

самостійно відновити всі права і законні інтереси жертви кримінального правопорушення без її активної особистої участі у їхній правозабезпечувальній (правозахисній) діяльності.

Звернуто увагу на те, що основні владні суб'єкти означеної стадії становлять стрижень правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності, але їх не можна вважати єдиними учасниками цієї діяльності, бо вони не уповноважені виконувати специфічні правовідновлювальні правомочності, які належать потерпілому. Від особистої реалізації потерпілим своїх правовідновлювальних правомочностей залежить багато слідчих, прокурорських, судово-контрольних дій та рішень, вкрай необхідних для надійного забезпечення його прав і законних інтересів, порушених вчиненням кримінальним правопорушенням. Жоден із цих видів процесуальної діяльності один без іншого не існує, тому ігнорування місця і ролі особистої участі потерпілого у правозабезпечувальному (правозахисному) механізмі досудового розслідування може негативно позначитися на реалізації цієї важливої кримінальної процесуальної функції. Підкреслено, що у публічному кримінальному провадженні потерпілий не «прохач», а активний учасник, наділений комплексом процесуальних прав і обов'язків, спрямованих на відновлення його суб'єктивних прав і законних інтересів, порушених кримінально караним посяганням.

На підставі аналізу правовідновлювальних правомочностей потерпілого та процесуального порядку їх реалізації зроблено висновок про необхідність подальшого розширення деяких із них, зокрема: встановити строки і порядок ознайомлення потерпілого з письмовим повідомленням слідчого, прокурора про підозру особі, яка вчинила кримінальне правопорушення; визнати обов'язковою участь потерпілого у розгляді слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора про застосування або зміну до підозрюваного запобіжного заходу; надати потерпілому право на отримання копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

У підрозділі 2.2 «Місце представника-адвоката потерпілого (фізичної особи) у правозабезпечувальному (правозахисному) механізмі досудового розслідування» доведено, що висока фахова підготовка та досвід адвокатської діяльності, належна обізнаність щодо вчиненого кримінального правопорушення, результатів його розслідування, обставин, покладених в основу всіх прийнятих по справі рішень, дозволяють представнику-адвокату потерпілого (фізичної особи) ефективно відстоювати інтереси жертви кримінального правопорушення у досудовій стадії кримінального провадження. Професійне представництво надає потерпілому можливість не тільки одержати кваліфіковану юридичну допомогу під час розслідування вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, а й належним чином відстояти свої порушені суб'єктивні права і законні інтереси. На це звертають увагу 67 % опитаних слідчих.

Стверджується, що необхідність професійного представництва, запровадженого КПК України 2012 року, обумовлена появою нових процесуальних дій (негласні слідчі (розшукові) дії), нових способів збирання доказів (показання з чужих слів), нових процесуальних інститутів (укладення угод про примирення). У таких ситуаціях потерпілому (фізичній особі) самотійно вирішувати складні правові проблеми без кваліфікованої допомоги фахівця у галузі права досить складно, а інколи й неможливо. Це вимагає обов'язкового віднесення діяльності представника-адвоката потерпілого, спрямованої на відновлення порушених прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення, до правозабезпечувальної (правозахисної), бо без цього учасника кримінального провадження кримінальний процесуальний правозабезпечувальний (правозахисний) механізм досудового розслідування не може вважатися повноцінним, а це означає, що представник-адвокат потерпілого і його діяльність з відновлення прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення – обов'язкова складова частина (елемент) означеного механізму.

Наголошується, що при прийнятті КПК України 2012 року вітчизняний законодавець залишив багато питань, пов'язаних із участю представника-адвоката потерпілого невирішеними, що засвідчує необхідність подальшого удосконалення його процесуального положення. Необхідно, насамперед, доповнити КПК України такими нормами про: визначення моменту допуску цього учасника процесу до кримінального провадження; встановлення переліку випадків обов'язкової участі представника-адвоката потерпілого у кримінальному провадженні; закріплення інституту залучення представника-адвоката потерпілого до кримінального провадження за призначенням; надання представнику-адвокату потерпілого права на ознайомлення з матеріалами закритого кримінального провадження; надання йому ж права на одержання копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та реєстру матеріалів досудового розслідування.

У підрозділі 2.3 «Основні владні суб'єкти досудового розслідування у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи)» обґрунтовано, що основні владні суб'єкти досудового розслідування, кримінальна процесуальна діяльність яких у кримінальному провадженні носить постійний і цілеспрямований характер (слідчий, прокурор, слідчий суддя), є генератором правозабезпечувального (правозахисного) механізму цієї стадії кримінального процесу. Усі кримінальні процесуальні функції, що виконуються означеними суб'єктами, є взаємопов'язаними, у зв'язку з чим, виявлені при їх реалізації будь-які порушення прав і законних інтересів потерпілого негайно усуваються. Унікальною особливістю ролі основних владних суб'єктів досудового розслідування у правозабезпечувальному (правозахисному) механізмі цієї стадії кримінального провадження є те, що їхня правозабезпечувальна (правозахисна) діяльність спрямована не лише на забезпечення прав і законних інтересів потерпілого, порушених підозрюваним, обвинуваченим, іншими учасниками процесу, а й на охорону

цих прав і законних інтересів від зловживань з боку самих владних суб'єктів досудового розслідування.

Підкреслено, що правозабезпечувальна (правозахисна) діяльність основних владних суб'єктів досудового розслідування характеризується чітким розподілом компетенції між ними, публічністю, використанням специфічних правових засобів (повноважень, форм і методів їх реалізації) та прийняттям специфічних кримінальних процесуальних рішень правозабезпечувального змісту. В силу принципу публічності цей вид кримінальної процесуальної діяльності у досудовому розслідуванні є для них обов'язковим і виконується в силу *ex officio* (прямого службового обов'язку). Правозабезпечувальна (правозахисна) діяльність основних владних суб'єктів досудового розслідування складається із двох взаємопов'язаних етапів: виявлення порушень прав і законних інтересів потерпілого; негайного правового реагування з метою їх відновлення. У разі необхідності основні владні суб'єкти досудового розслідування вправі застосовувати визначені законом примусові заходи процесуального характеру для відновлення прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення.

Констатується, що кожен із основних владних суб'єктів досудового розслідування реалізує лише комплекс тих правозабезпечувальних (правозахисних) правових засобів, які надані йому законом і виконуватися іншими владними суб'єктами цієї стадії процесу не можуть. Усі правозабезпечувальні (правозахисні) процесуальні дії і рішення владних суб'єктів досудового розслідування мають бути законними і обґрунтованими як за фактичними результатами, так і за визначеною процедурою їх виконання та прийняття. Здобувач відзначає, що правозабезпечувальна (правозахисна) діяльність основних владних суб'єктів досудового розслідування значно ускладнюється: відсутністю її правової регламентації як окремого напрямку кримінальної процесуальної діяльності, відображеного в окремій главі КПК України; включенням до чинного КПК України відсильних норм до неіснуючого законодавства (наприклад, ч. 3 ст. 58); допущенням суттєвих прогалин у праві (наприклад, ч. 4 ст. 58), що є неприпустимим для процесуального законодавства, якому притаманні лише чіткі спеціально-дозвільні способи правового регулювання. На необхідність удосконалення правової регламентації правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності основних владних суб'єктів досудового розслідування звертають увагу 67 % опитаних дисертантом слідчих.

Розділ 3 «Особливості забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) конкретними владними суб'єктами досудового розслідування» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) слідчим» розглянуто специфіку правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності ключового владного суб'єкта досудової стадії кримінального провадження – слідчого. На базі аналізу його кримінальних процесуальних повноважень розкрита вся діяльність цього владного суб'єкта досудового розслідування із забезпечення прав і законних інтересів

потерпілого, починаючи з прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення і завершуючи прийняттям рішення про закінчення досудового розслідування. Результати проведеного аналізу свідчать, що слідча діяльність є цілеспрямованою, носить постійний характер, а правові засоби, які використовуються слідчим для відновлення прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення, є різноманітними і дієвими.

Наголошено, що тільки швидке і повне розкриття слідчим кримінального правопорушення закладає доказовий фундамент для забезпечення прав і законних інтересів потерпілого на всіх стадіях кримінального провадження. Тільки завдяки проведеному слідчим всебічному, повному і неупередженому дослідженню усіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, викриваються винні, встановлюється характер і розмір шкоди, завданої потерпілому цим правопорушенням. Слідчий вживає дієвих заходів і щодо відшкодування шкоди: накладає арешт на майно підозрюваного або осіб, які за законом несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння; забезпечує доказування пред'явленого потерпілим цивільного позову в кримінальному провадженні; у визначених законом випадках повертає потерпілому майно в натурі, викрадене в нього, а потім вилучене при проведенні обшуку у підозрюваного, обвинуваченого чи у третіх осіб; здійснює розшук викраденого у потерпілого майна і цінностей; виявляє можливі джерела відшкодування шкоди.

Зважаючи на те, що найдієвіший (основний) засіб забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи), що йменується розкриттям кримінальних правопорушень, не знайшов свого відображення в нормах КПК України 2012 року, наголошено на нагальній необхідності повернення цього завдання до вітчизняної кримінальної процесуальної діяльності як традиційного для неї. Цю позицію підтримують 90 % опитаних автором слідчих. Висловлено думку про те, що всі рішення слідчого, які стосуються прав і законних інтересів потерпілого, доцільно приймати з обов'язковим урахуванням позицій останнього.

У підрозділі 3.2 «Прокурорські наглядові повноваження із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовій стадії кримінального провадження» досліджено весь комплекс повноважень прокурора, реалізація яких надає йому, як гаранту законності у досудовій стадії кримінального провадження, змогу своєчасно виявляти і негайно поновлювати порушені права і законні інтереси потерпілого (фізичної особи), а також вживати передбачені законом заходи з відшкодування завданої жертві кримінального правопорушення шкоди, відображеної у наслідках цього правопорушення.

Здійснюючи постійний нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, прокурор забезпечує: своєчасність внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

своєчасність початку досудового розслідування кримінального правопорушення за кожною заявою потерпілого; всебічне повне і неупереджене дослідження слідчим усіх обставин вчиненого щодо потерпілого (фізичної особи) кримінального правопорушення; своєчасне виявлення і негайне скасування незаконних і необґрунтованих рішень слідчого, які обмежують права потерпілого. Він же особисто розглядає окремі клопотання потерпілого (фізичної особи), його представника-адвоката і приймає по них рішення та забезпечує своєчасний і законний розгляд клопотань, які надійшли від потерпілого (фізичної особи) та його представника-адвоката до слідчого.

З метою забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи), прокурор (нерідко разом з останнім) бере участь у слідчих діях, під час проведення яких виявляються докази, що можуть бути використані для забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) (вказують на необхідність складання повідомлення про нову підозру, зміну кваліфікації кримінального правопорушення, відшукування викраденого майна тощо). Прокурор не допускає незаконного зупинення досудового розслідування та закриття кримінального провадження, бо таке рішення негативно впливає на забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи), а перед направленням свого клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду обов'язково з'ясовує позицію потерпілого (фізичної особи) з цього питання. Проте сьогодні ця позиція жертви кримінального правопорушення не є обов'язковою для прокурора. Виходячи з того, що потерпілий (фізична особа) є законотворчою, опорною для держави частиною суспільства, а особа, яка вчинила кримінальне правопорушення – порушник норм кримінального закону, зроблено висновок про необхідність виключення із тексту ч. 3 ст. 286 КПК України словосполучення «з'ясовує думку потерпілого» та замінено його на інше – «отримавши згоду потерпілого». Тоді без згоди потерпілого (фізичної особи), як і без згоди підозрюваного, прокурор буде позбавлений права направляти клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду, і досудове розслідування продовжуватиметься у загальному порядку.

У своїй правозабезпечувальній (правозахисній) діяльності прокурор використовує як дозвільні (резолютивні), так і владно-розпорядчі (імперативні) кримінальні процесуальні повноваження. І хоч ці повноваження є різними за змістом, але всі вони підпорядковані єдиній меті – забезпечити права і законні інтереси потерпілого (фізичної особи) та інших учасників кримінального провадження. За їх допомогою прокурор своєчасно виявляє будь-які порушення закону і своєю владою негайно їх усуває шляхом: доручень органу досудового розслідування про проведення досудового розслідування та виконання конкретних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; вказівок щодо проведення цих дій; скасування незаконних та необґрунтованих постанов слідчих; пред'явлення цивільних позовів в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи

матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права у кримінальному провадженні; виконання інших прокурорських повноважень, визначених законом.

У підрозділі 3.3 «Судово-контрольні форми забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи)» зазначено, що стадія досудового розслідування найбільш тісно пов'язана з істотним обмеженням прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Саме цим обумовлена наявність у даній стадії такого владного суб'єкта, як слідчий суддя, який, реалізуючи конституційні гарантії забезпечення прав людини, здійснює судовий контроль за діями і рішеннями слідчого і прокурора, що обмежують права і законні інтереси учасників процесу. Процесуальна діяльність слідчого судді має суто правозабезпечувальний (правозахисний) характер. Якщо слідчий і прокурор охороняють права і законні інтереси потерпілого від кримінальних правопорушень та їх порушень з боку інших учасників досудового розслідування, то слідчий суддя охороняє права і законні інтереси потерпілого від зловживань самих владних суб'єктів цієї стадії процесу – слідчого і прокурора.

Звертається увага на те, що закріплені законом форми судового контролю реалізуються слідчим суддею не за власною ініціативою, оскільки необхідність проведення судово-контрольного провадження визначається або владними суб'єктами досудового розслідування (слідчим, прокурором), які звертаються до слідчого судді з письмовими клопотаннями про необхідність застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження чи проведення певної слідчої (розшукової) дії, або потерпілим (його законним представником, представником-адвокатом), іншими заінтересованими учасниками досудового розслідування, які звертаються до слідчого судді з письмовими скаргами про забезпечення їхніх прав і законних інтересів, порушених чи безпідставно обмежених незаконними рішеннями, діями, бездіяльністю слідчого, прокурора.

Доведено, що основним недоліком правових основ розгляду слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів до підозрюваного є те, що цей розгляд здійснюється у судовому засіданні з обов'язковою участю сторін, але без участі найбільш заінтересованого учасника досудового розслідування – потерпілого (його законного представника, представника-адвоката), хоч вирішення питань, які розглядаються у такому судово-контрольному провадженні, завжди стосуються прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення. Означена недосконалість чинного КПК України є суттєвою і має бути виправлена законодавцем. На це вказують 80 % опитаних автором слідчих.

Зроблено акцент на тому, що розгляд слідчим суддею письмових скарг потерпілого на рішення, дії, бездіяльність слідчого, прокурора, хоч і здійснюється з обов'язковою його участю, проте перелік процесуальних прав жертви кримінального правопорушення у судово-контрольному провадженні

законодавець залишив невизначеним, а це значно ускладнює правозабезпечувальну (правоохоронну) діяльність слідчого судді і теж вимагає чіткої законодавчої регламентації.

Скасовуючи незаконні постанови слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування, закриття кримінального провадження, про відмову у задоволенні клопотання потерпілого (його представника-адвоката) про проведення певної слідчої (розшукової) дії, негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий суддя не тільки забезпечує права і законні інтереси потерпілого, а й створює йому умови для активної участі в розслідуванні кримінального правопорушення.

Кримінальний процесуальний інститут слідчого судді є новим. І хоч він цементує правозабезпечувальний (правозахисний) механізм досудового розслідування, надає йому завершеної форми, неповнота його законодавчого регулювання є очевидною. У КПК України 2012 року навіть відсутня окрема стаття, присвячена визначенню процесуального статусу слідчого судді у кримінальному провадженні, що не сприяє розкриттю усього його потенціалу у правозабезпечувальній (правозахисній) діяльності досудового розслідування.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, а також розкритті його правових, структурних та функціональних аспектів. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки і пропозиції, які мають певний ступінь новизни:

1. Сучасний розвиток української державності вимагає перегляду генеральних установок у сфері протидії кримінальним правопорушенням. Кримінальну процесуальну діяльність необхідно змінити в напрямку радикального підвищення процесуального статусу жертви кримінального правопорушення (законослухняної, опорної для держави частини суспільства), порівняно з участю особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (законовідступника, руйнівника встановленого в державі правопорядку).

2. Виходячи з того, що термін «потерпілий (фізична особа)» має матеріально-правову природу, необхідно дати його чітке визначення у Кримінальному кодексі України, оскільки цей закон є базовим, фундаментальним для законів кримінально-правового напрямку (циклу).

3. У зв'язку з неоднозначним використанням терміна «захист» у кримінальному провадженні (для характеристики не співпадаючих і навіть протилежних за формою і змістом видів кримінальної процесуальної діяльності) є підстави терміном «захист» визначати лише діяльність підозрюваного, обвинуваченого, його законного представника та захисника

по спростуванню чи послабленню підозри, обвинувачення, а для характеристики публічної діяльності основних владних суб'єктів кримінального провадження (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду) із забезпечення прав, свобод і законних інтересів потерпілого та інших його учасників використовувати термін «правозахист» або «правозабезпечення».

4. Статтю 7 КПК України, що визначає загальні засади кримінального провадження, слід доповнити новою засадою під назвою «презумпція правоти і пріоритетності прав потерпілого (фізичної особи)», яка в частині правоти означатиме, що поведінка жертви кримінального правопорушення до, під час і після його вчинення вважається правомірною, а всі заперечення щодо цього повинен обґрунтувати той, хто їх висуває. Потерпілий свою правоту доказувати не зобов'язаний. У частині пріоритетності прав потерпілого презумпція означатиме надання йому більших можливостей для відстоювання своїх порушених злочинними діями законних інтересів, порівняно з підозрюваним, обвинуваченим.

5. Враховуючи сферу соціальної практики, що йменується кримінальним провадженням, правозабезпечувальний (правозахисний) механізм стадії досудового розслідування доцільно визначити так: «Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні – це система основних владних суб'єктів цієї стадії кримінального провадження (слідчого, прокурора, слідчого судді), які при безпосередній участі потерпілого (фізичної особи) і його представника-адвоката активно використовують весь арсенал наданих їм правових засобів (повноважень, форм і методів їх реалізації) для своєчасного і повного відновлення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи), порушених вчиненням щодо нього кримінальним правопорушенням, з обов'язковим відшкодуванням заподіяної шкоди, а також попередження порушень прав потерпілого (фізичної особи) іншими учасниками досудового розслідування».

6. Статтю 306 КПК України слід доповнити частиною четвертою, в якій визначити перелік кримінальних процесуальних прав потерпілого у судово-контрольному провадженні при розгляді слідчим суддею його скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора.

7. В КПК України необхідно передбачити окрему статтю 58¹ під назвою «Обов'язкова участь представника-адвоката потерпілого» такого змісту:

«Стаття 58¹. Обов'язкова участь представника-адвоката потерпілого (фізичної особи)

1. Участь представника-адвоката потерпілого (фізичної особи) є обов'язковою у кримінальному провадженні в таких випадках:

1) щодо осіб, які стали жертвою кримінального правопорушення у віці до 18-ти років;

2) щодо осіб, які на момент вчинення щодо них кримінального правопорушення були визнані недієздатними або обмежено дієздатними;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (сліпі, глухі, німі тощо) не здатні повною мірою реалізовувати свої права, а також тих, що знаходяться у похилому віці (старше 70-ти років);

4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

5) щодо осіб, які в результаті вчиненого щодо них кримінального правопорушення стали інвалідами першої або другої групи;

6) щодо осіб, які залучені до участі у кримінальному провадженні як правонаступники, замість померлої жертви кримінального правопорушення;

7) щодо осіб, які не можуть самотійно залучити представника-адвоката через відсутність коштів або з інших об'єктивних причин, але заявили клопотання про залучення представника-адвоката до кримінального провадження.

2. Представник-адвокат потерпілого (фізичної особи) може бути залучений до кримінального провадження також у випадках, коли слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, вирішують, що обставини кримінального провадження вимагають його участі, а потерпілий не залучив його.

3. В усіх випадках, визначених частинами 1, 2 цієї статті, правова допомога представника-адвоката надається потерпілому за рахунок держави».

8. Статті 58 і 59 КПК України слід доповнити вичерпним переліком процесуальних прав, реалізація яких здійснюється самим потерпілим і не може доручатися ні його законному представнику, ні представнику-адвокату, бо така прогалина в праві для кримінального процесу, якому притаманні чіткі спеціально-дозвільні способи правового регулювання, є неприпустимою.

9. Доцільно виключити із КПК України всі відсильні норми до неіснуючого законодавства, які стосуються забезпечення прав і законних інтересів жертви кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 127 та інші статті КПК України).

10. Діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) є публічною. Вона відзначається офіційним характером, чітким розмежуванням компетенції, використанням специфічних кримінальних процесуальних засобів і в силу принципу *ex officio* (службового обов'язку) є для них усіх обов'язковою, першочерговою і невідкладною, чим і обумовлюється її фундаментальна (стрижнева) роль у правозабезпечувальному (правозахисному) механізмі досудового розслідування.

11. У КПК України слід закріпити класифікацію клопотань потерпілого, його законного представника і представника-адвоката щодо проведення процесуальних дій на такі, що потребують негайного розгляду слідчим, прокурором і на такі, що можуть вирішуватися ними у визначений законом триденний строк.

12. Правозабезпечувальна (правозахисна) діяльність слідчого прокурора, слідчого судді не є загальнопроцесуальною (наскрізною), бо не

спрямована на забезпечення руху кримінального провадження до суду чи розв'язання правового конфлікту по суті, а зосереджена лише на недопущенні порушень прав людини у цьому провадженні, у зв'язку з чим виконується кожним владним суб'єктом, що діє у конкретній стадії процесу, в межах його компетенції.

13. Необхідно закріпити в КПК України право потерпілого (фізичної особи) на участь у судово-контрольному провадженні при розгляді слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів до підозрюваного, обвинуваченого.

14. КПК України слід доповнити окремою статтею, присвяченою визначенню процесуального статусу слідчого судді у судово-контрольному провадженні.

15. Усі кримінальні процесуальні норми, що регламентують правозабезпечувальну (правозахисну) діяльність владних суб'єктів кримінального провадження, доцільно закріпити в окремій главі КПК України. Крім того, вважаємо нагально необхідним розробку й прийняття Закону України «Про забезпечення прав і законних інтересів жертв кримінальних правопорушень».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кавун Д. Ю. Про зміну стратегії кримінального процесу України / Д. Ю. Кавун // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Право. – Вип. 20. – 2015. – С. 248–250.
2. Кавун Д. Ю. Про правозахисний механізм у кримінальному провадженні / Д. Ю. Кавун // National law journal: theory and practice: L.L.C. Scientific and practical Publication in law // Национальный юридический журнал: теория и практика: О.О.О. Науч.-практ. прав. изд. (Молдова). – № 1/1 (17). – 2016. – С. 88–91.
3. Кавун Д. Ю. Владні суб'єкти досудового розслідування в механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) / Д. Ю. Кавун // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – Серія: Юриспруденція. – Вип. 19. – 2016. – С. 144–148.
4. Кавун Д. Ю. Повноваження слідчого у забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) / Д. Ю. Кавун // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: наук. зб. Дніпропетров. нац. ун-ту ім. О. Гончара. – Вип. 3. – 2016. – С. 182–187.
5. Даньшин М. В., Кавун Д. Ю. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого / М. В. Даньшин, Д. Ю. Кавун // Вісн. юрид. ф-ту ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Право. – Вип. 21. – 2016. – С. 157–164.
6. Кавун Д. Ю. Прокурор у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення / Д. Ю. Кавун //

Підприємництво, госп-во і право: щомісяч. наук.-практ. юрид. журн. НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. – № 7 (245). – 2016. – С. 148–153.

7. Кавун Д. Ю. Представник-адвокат потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні / Д. Ю. Кавун // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Право. – Вип. 22. – 2016. – С. 206–209.

8. Кавун Д. Ю. Захист прав жертви кримінального правопорушення у досудовому розслідуванні в Україні / Д. Ю. Кавун // Юридична наука та практика: виклики сучасних євро інтеграційних процесів: міжнар. наук.-практ. конф., м. Братислава, Словацька Республіка, 27-28 листоп. 2015 р. – С. 125–128.

9. Кавун Д. Ю. Про необхідність зміни порядку допуску жертви кримінального правопорушення до кримінального провадження / Д. Ю. Кавун // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 4 груд. 2015 р. – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 409–411.

10. Кавун Д. Ю. Вдосконалення теоретичних положень забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні / Д. Ю. Кавун // Верховенство права – основоположний принцип правової держави: VII науковий круглий стіл молодих вчених, аспірантів та магістрів (18 груд. 2015 р., м. Харків) : зб. тез доп. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 87–89.

11. Кавун Д. Ю. Співвідношення кримінально-процесуального права та криміналістики [Електронний ресурс] / Д. Ю. Кавун // Від громадянського суспільства – до правової держави: тези XI Міжнародної Internet-конф. молодих вчених та студентів. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 504–507. Режим доступу: <http://DSpace.univer.kharkov.ua>.

12. Кавун Д. Ю. Про сутність понять «право на захист права» і «захист права» у кримінальному провадженні / Д. Ю. Кавун // Право, суспільство і держава: форми взаємодії : Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 січ. 2016 р., м. Київ. – Київ : Центр правових досліджень, 2016. – С. 120–122.

13. Кавун Д. Ю. Роль і значущість діяльності представника-адвоката потерпілого (фізичної особи) під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень / Д. Ю. Кавун // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 8-9 квіт. 2016 р. – Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2016. – С. 35–38.

14. Кавун Д. Ю. Актуальні питання ефективного забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні / Д. Ю. Кавун // Від громадянського суспільства – до правової держави: тези XII Міжнародної Internet-конф. молодих вчених та студентів. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. – С. 455–457. – Режим доступу: <http://DSpace.univer.kharkov.ua>.

АНОТАЦІЯ

Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2017.

Дисертація є спеціальним комплексним науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з розкриттям сутності, призначення та функціонування кримінального процесуального механізму забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні. На підставі отриманих унаслідок проведеного дослідження результатів визначені основні структурні елементи означеного механізму та проаналізовані місце і роль кожного з них у правозабезпечувальній (правозахисній) діяльності досудової стадії кримінального провадження.

Значну увагу приділено розкриттю правових засобів, які використовуються потерпілим, його представником-адвокатом, слідчим, прокурором та слідчим суддею з метою відновлення прав жертви кримінального правопорушення.

Розроблено низку пропозицій щодо необхідності внесення відповідних змін і доповнень до чинного КПК України 2012 року, спрямованих на підвищення ефективності функціонування механізму забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: досудове розслідування, потерпілий, представник-адвокат потерпілого, владні суб'єкти досудового розслідування, правозабезпечувальна (правозахисна) діяльність, механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи).

АННОТАЦИЯ

Кавун Д. Ю. Уголовный процессуальный механизм обеспечения прав потерпевшего (физического лица) в досудебном расследовании. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2017.

Диссертация является специальным комплексным научным исследованием теоретических и практических проблем, относящихся к раскрытию сущности, назначения и функционирования уголовного

процессуального механизма обеспечения прав потерпевшего (физического лица) в досудебном расследовании. На основании результатов, полученных в ходе проведенного исследования, определены основные элементы этого механизма, а также проанализированы место и роль каждого из них в правообеспечительной (правозащитной) деятельности досудебной стадии уголовного производства.

Значительное внимание уделено раскрытию правовых средств, которые используются потерпевшим, его представителем-адвокатом, следователем, прокурором и следственным судьей с целью восстановления прав жертвы уголовного правонарушения.

Предложено авторское определение понятия «уголовный процессуальный механизм обеспечения прав потерпевшего (физического лица) в досудебном расследовании».

Обосновано, что в современных условиях правообеспечительная (правозащитная) деятельность является одной из важнейших уголовных процессуальных функций государственных органов, ведущих уголовный процесс и выполняющих все его задачи.

Поддержано высказанное в науке уголовного процесса мнение о необходимости дополнения принципов уголовного процесса презумпцией правоты и приоритетности прав потерпевшего.

Обращено внимание на необходимость систематизации полномочий следственного судьи в отдельной статье УПК Украины.

Разработаны предложения по внесению изменений и дополнений в действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины, направленные на повышение эффективности функционирования механизма обеспечения прав потерпевшего (физического лица) во время проведения досудебного расследования уголовных правонарушений.

Ключевые слова: досудебное расследование, потерпевший, представитель-адвокат потерпевшего, властные субъекты досудебного расследования, правообеспечительная (правозащитная) деятельность, механизм обеспечения прав потерпевшего (физического лица).

SUMMARY

Kavun D.Y. Criminal Procedural mechanism of ensuring the rights of the victim (a natural person) in the pre-trial investigation. – *Manuscript*.

Dissertation for the degree of Candidate of Science in Law. Speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination, operatively-search activity. – Kharkov National University named after V.N. Karazin, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

The thesis is a special complex scientific research of theoretical and practical issues related to the disclosure of the essence, purpose and functioning of the criminal procedural mechanism to ensure the rights of the victim (a natural person) in the pre-trial investigation. Based on the results obtained during the research, It

defines the main elements of this mechanism, as well as analyzes position and role of each one of them in security right (advocacy) activities pre-trial stage of criminal proceedings.

Significant attention is paid to the disclosure of the legal funds which are used by the victim, their representative, advocate, investigator, prosecutor and an investigating judge in order to restore the rights of victims of criminal offenses.

Generated author's definition of the concept of «criminal procedural mechanism to ensure the rights of the victim (a natural person) in the pre-trial investigation» has been done.

It is proved that in modern conditions security right (advocacy) activity is one of the most important criminal procedural functions of state bodies responsible for criminal processes and executes all its tasks.

Is supported by view expressed in the science of criminal procedure the proposal about the necessity to supplement the principles of the presumption of innocence of the criminal process and the priority rights of the victim.

Attention was drawn to the need for systematization powers of the investigating judge in a separate article of the CPC of Ukraine.

Have been generated a series of proposals on amendments and additions to the current Criminal Procedural Code of Ukraine, directed on improving the functioning of the mechanism of ensuring the rights of the victim (a natural person) during the pre-trial investigation of criminal offenses.

Keywords: pre-trial investigation, the victim, a representative of the victim's Advocate, the power entities pre-trial investigation, security right (advocacy) activity, mechanism of ensuring the rights of the victim (a natural person).